

Agnieszka Wrzochalska

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB w Warszawie

WSPÓLCZESNE SPOŁECZEŃSTWO WIEJSKIE W ŚWIETLE OSIĄGANEGO POZIOMU WYKSZTAŁCENIA I KORZYSTANIA Z TECHNOLOGII CYFROWYCH

EDUCATIONAL ATTAINMENT LEVEL AND SKILLS IN A MODERN RURAL SOCIETY

Słowa kluczowe: edukacja, kapitał ludzki, obszary wiejskie, komputer, internet

Key words: education, human capital, rural areas, computer, internet

Abstrakt. Celem badań była ocena poziomu wykształcenia oraz umiejętności korzystania z technologii cyfrowej ludności wiejskiej w porównaniu z mieszkańcami miast. Prowadzenie gospodarstwa rolnego wymaga znajomości i umiejętności z wielu dziedzin i na różnym poziomie kwalifikacji, gdyż rolnik jest zarówno przedsiębiorcą i dostawcą dóbr publicznych. Wraz z objęciem polskiego sektora rolnego mechanizmami WPR, po stronie producentów wystąpiła nie tylko konieczność dostosowania się do nowych warunków prowadzenia działalności rolniczej, ale także pojawił się popyt na wiedzę i umiejętności przydatne w planowaniu i wdrażaniu procesów modernizacyjnych jednostek produkcyjnych oraz w korzystaniu z instrumentów socjalnych, jak również ze środków wspierających dochody i ochronę środowiska. Pozostała ludność zamieszkała na obszarach wiejskich także powinna posiadać poziom wiedzy, aby sprostać odnośnie wymogom jakie stawia zmieniająca się rzeczywistość.

Wstęp

Według danych GUS w 2011 r. na obszarach wiejskich zamieszkiwało około 39,0% ludności Polski, tj. 14,9 mln osób. W stosunku do 2000 r. liczba ludności zamieszkującej te tereny wzrosła o blisko 338 tys., tj. o około 2,3%. Ogólna liczba ludności Polski w tym samym czasie zmniejszyła się o 0,2%, tj. o około 69 tys. Po akcesji Polski do UE, tzn. od 2004 r. liczba ludności wiejskiej także uległa zwiększeniu o około 198 tys., przy jednoczesnym zmniejszeniu się ogólnej liczby mieszkańców kraju o blisko 26 tys. osób. Pomimo wzrostu bezwzględnej liczby ludności wiejskiej w latach 2004-2010, jej udział wśród ogółu ludności powiększył się bardzo nieznacznie. Nadal stanowi ona nieco ponad jedną trzecią mieszkańców kraju. Liczba ludności w wieku produkcyjnym na terenach wiejskich w 2011 r. wynosiła 9,4 mln, co stanowiło około 38% ludności Polski w tej grupie wiekowej. Zamieszkiwało tu także 42% ogółu dzieci w wieku 3-6 lat oraz 46% ogółu dzieci i młodzieży w wieku 7-19 lat.

W Polsce i innych krajach kładzie się nacisk głównie na edukację dzieci i młodzieży, które są objęte obowiązkiem nauki. Jednak w zmieniającej się rzeczywistości, postępującej globalizacji i rozwoju wiedzy oraz techniki, nowoczesne społeczeństwa muszą również stwarzać dogodne warunki do studiowania i kształcenia dorosłych.

Obecnie nie tylko podkreśla się potrzebę uczenia się przez całe życie (*life-long learning*), ale również potrzebę uczenia się we wszystkich rolach życiowych (*life-wide learning*). Dorosły człowiek musi stale poszerzać wiedzę i umiejętności, nie tylko w celu zwiększania i uaktualniania kwalifikacji zawodowych, ale również w celu pozostania aktywnym członkiem społeczności. We współczesnym świecie tempo tzw. starzenia się wiedzy jest relatywnie szybkie, szczególnie odnośnie wiedzy specjalistycznej. Dlatego nie można utożsamiać uczenia się z jakimś jedynym wydzielonym etapem życia. Człowiek musi być przygotowany na ciągłe podnoszenie kompetencji – również w wieku dorosłym.

Ogółem w Polsce uczestnictwo osób dorosłych w procesie edukacji ustawicznej jest na relatywnie niskim poziomie. Szczególnie niekorzystna sytuacja panuje w starszych grupach wiekowych, gdzie wskaźnik ten zaliczany jest do najniższych w Europie [Wrzochalska, Dudek 2011]. Jednak w ostatnich dziesięciu latach obserwowane są pozytywne zmiany. Utrzymywanie się takiego procesu w kolejnych latach, będzie sprzyjać poprawie konkurencyjności polskich pracowników nie tylko na lokalnym rynku pracy, ale także w przypadku zatrudnienia w innych krajach. Włączanie się osób starszych w procesy edukacji ustawicznej jest także bardzo istotnym czynnikiem pozwalającym na utrzymanie tej grupy na rynku pracy. Zazwyczaj to właśnie niskie kwalifikacje, brak umiejętności oraz możliwości ich uzupełniania stanowią istotne przyczyny, z powodu których w Polsce pracownicy są relatywnie wcześniej wyłączani z rynku pracy w porównaniu z innymi krajami.

Jednak proces doskonalenia kwalifikacji osób dorosłych nadal jest selektywny i ma stosunkowo niewielki zasięg. Należy uznać, że kształcenie osób dorosłych, nie tylko na terenach wiejskich, ale także w skali całego kraju wciąż ma zakres marginalny.

Material i metodyka badań

Celem badań była ocena poziomu wykształcenia oraz umiejętności korzystania z technologii cyfrowej ludności wiejskiej w porównaniu z mieszkańcami miast w pierwszych latach akcesji do UE. Dane źródłowe pochodzą ze statystyki GUS za lata 2000-2011 i Diagnozy Społecznej z lat 2005, 2007, 2009 i 2011.

Wyniki badań

Nieziemiennie wiejskie środowisko nie generuje znaczącego zapotrzebowania na osoby o relatywnie wysokim poziomie solaryzacji, co wynika głównie z niskiego poziomu wykształcenia osób zatrudnionych w rolnictwie. W konsekwencji utrzymują się różnice w poziomie wykształcenia na wsi i w mieście. Pomiedzy terenami wiejskimi a miejskimi od lat występują znaczne dysproporcje w wykształceniu ludności, choć na wsi podobnie jak w miastach, zwiększają się aspiracje edukacyjne. W 2009 r., podobnie jak i w latach wcześniejszych, na obszarach wiejskich w porównaniu do miast zanotowano prawie dwukrotnie mniejszy odsetek osób z wykształceniem co najmniej średnim i ponad trzykrotnie mniejszy odsetek osób z wykształceniem wyższym [Chmieliński, Dudek, Karwat Woźniak, Wrzochalska 2011]. Poziom wykształcenia ludności (w wieku 13 lat i więcej) na wsi w latach 2002-2009 zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1. Poziom wykształcenia ludności (w wieku 13 lat i więcej) na wsi w latach 2002-2009
Table 1. Educational attainment level (13 years old or older) of rural population in the period 2002-2009

Lata/ Year	Wykształcenie ludności/Education of population [%]				
	wyższe/ college	średnie i policealne/ high school and technical education	zasadnicze zawodowe/ vocational	dimnazjalne/ middle school	oodstawowe/ primary
2002	4,3	22,4	29,2	x	38,3
2004	5,4	24,5	29,4	5,8	31,9
2009	8,1	26,0	29,0	6,5	26,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rocznik Demograficzny 2005-2010
Source: own study based on Rocznik Demograficzny 2005-2010

Według danych GUS z 2010 r. osoby z wykształceniem średnim lub wyższym stanowiły około 43% pracujących na wsi (w miastach około 71%). Struktura wykształcenia mieszkańców wsi pracujących w rolnictwie w porównaniu z mieszkańcami wsi pracującymi poza rolnictwem była mniej korzystna. Także wśród bezrobotnych i biernych zawodowo na wsi większą grupę stanowiły osoby z wykształceniem podstawowym i zasadniczym zawodowym.

W ostatnich latach znacznie zwiększył się odsetek gospodarstw domowych wyposażonych w komputer i dostęp do internetu. W skali kraju, w 2011 r. dwie trzecie gospodarstw domowych miało komputer, a 27,8% gospodarstw dysponowało więcej niż jednym takim urządzeniem. Z kolei dostęp do internetu posiadało 61,1% rodzin [Czapiński, Panek 2011]. Ważny społecznie problemem to nierównomierność dostępu do internetu w wymiarze terytorialnym. Podkreślić jednak należy, że dysproporcje w tym zakresie ulegają stopniowemu zmniejszeniu. W 2009 r. w stosunku do 2005 r. na obszarach wiejskich te rozbieżności uległy dwukrotnemu zmniejszeniu. W badanym okresie dwukrotnie wzrosła liczba wiejskich gospodarstw domowych wyposażonych w komputer, powiększyła się także ich liczba w grupie rolników. Jednym z głównych powodów istnienia nierówności terytorialnych w dostępie do internetu jest brak zasięgu dla odpowiednich technologii, gdyż obszary wiejskie stanowią często tzw. „białe plamy dostępu”. Przeszkodą jest także niski poziom rozwoju sieci telefonii stacjonarnej i telewizji kablowej, zapewniających infrastrukturę dostępu do internetu [Boni 2009].

Pomimo tych utrudnień w ostatnich pięciu latach zaobserwowano wzrost odsetka osób korzystających z komputera i internetu, zarówno w mieście, jak i na wsi. Warto podkreślić fakt, iż komputer i internet wykorzystywany jest nie tylko w celu zabawy i rozrywki, ale przede wszystkim służy do wysyłania i odbierania poczty elektronicznej, wyszukiwania informacji o towarach i usługach, zakupu towarów i usług oraz wyszukiwania informacji dotyczących zdrowia (tab. 2).

Uwagę zwracają relatywnie wysokie umiejętności informatyczne osób korzystających z komputera. Jednocześnie nadal w całym analizowanym okresie (lata 2005-2009) utrzymują się różnice między wyróżnioną zbiorowością ludności miejskiej i wiejskiej, chociaż skala rozpiętości ulega stopniowemu zmniejszeniu. Nadal znacznie niższy odsetek osób na terenach wiejskich jest w stanie, np. wysłać maila z załącznikiem, skompresować pliki lub skorzystać z wyszukiwarki internetowej niż w mieście.

Tabela 2. Umiejętności informatyczne osób w wieku 16-74 lata korzystających z komputera
Table 2. The IT skills of computer users from the group 16 years old to 74 years old

Wyszczególnienie/Specification	Odsetek użytkowników komputera w wieku 16-74 lata/ Percentage of computer users 16-74 years old					
	2005		2007		2009	
	miasto/ urban	wieś/ rural	miasto/ urban	wieś/ rural	miasto/ urban	wieś/ rural
Osoby kiedykolwiek korzystające z komputera/ Computer users	61,3	42,6	66,7	50,7	71,2	57,0
W tym wykonujące czynności/Including the following:						
Kopiowanie, przenoszenie pliku lub folderu/ Copying or moving files or folders	45,1	30,3	50,5	36,3	51,4	37,1
Używanie matematycznych funkcji w arkuszu kalkulacyjnym/Using mathematical functions in spreadsheets	24,7	15,2	30,7	21,1	31,2	20,4
Kompresowanie plików/File compression	19,3	9,4	21,3	11,0	22,1	14,0
Instalowanie nowych urządzeń/Installation of new tools			29,3	17,3	30,8	21,2
Pisanie programu komputerowego/ Computer program writing	6,1	3,1	5,8	3,1	6,0	3,6

Zródło/Source: Rocznik Statystyczny 2010

Z Diagnozy Społecznej [Czapiński, Panek 2011] wynika, że pomimo tego, iż mniej osób korzysta z wymienionych technologii na obszarach wiejskich, to miejsce zamieszkania ma mniejszy wpływ na wysokość tego wskaźnika niż np. wiek i wykształcenie respondentów. Swoistą barierą korzystania z komputera jest brak odpowiedniej motywacji i brak chęci zdobycia umiejętności korzystania z tego urządzenia. W 2009 r. aż 17,3% Polaków w wieku 16 i więcej lat, miało w swoim gospodarstwie domowym komputer, ale z niego nie korzystało. Badania wykazały również, że mężczyźni korzystają z technologii informacyjno-komunikacyjnych nieco częściej niż kobiety. Wśród grupy mężczyzn ogółem w Polsce, z komputerów korzystało (w 2009 r.) 57% tej zbiorowości, a z internetu 53% [Czapiński, Panek 2011].

Podkreślić należy, iż we współczesnym społeczeństwie brak umiejętności korzystania z komputera i internetu lub brak dostępu do tego typu urządzeń i mediów odbierać można jako swoiste upośledzenie, a nawet wykluczenie społeczne, gdyż są to coraz powszechniej wykorzystywane technologie w życiu codziennym i zawodowym, przy jednoczesnym coraz szybszym wzroście ich możliwości.

Niskie kompetencje w zakresie korzystania z komputera i internetu lub ich brak są w dużej mierze wynikiem edukacji. Do 2030 r. problemem pozostaną braki kompetencji wśród starszych pokoleń, wychowanych w czasach przed rozpowszechnieniem technologii cyfrowych. Jednak także w przypadku młodszych pokoleń, mimo ciągłej obecności technologii cyfrowych w ich życiu, system edukacji musi uczyć użytecznego stosowania nowych technologii. Należy również brać pod uwagę możliwość pojawienia się w najbliższych dekadach nowych technologii, powodujących powstanie nowych podziałów cyfrowych [Boni 2009].

W pierwszej dekadzie XXI. wieku na wsi zwiększył się odsetek osób znających języki obce. Przykładowo, w 2007 r. 24,4% mieszkańców wsi znało czynnie i biernie język angielski, 17,2% język niemiecki, a 41% język rosyjski. W stosunku do 2005 r. w przypadku wymienionych języków odsetek osób, które charakteryzowały się ich znajomością wzrósł o ponad 2 p.p. Jednak ciągle jeszcze utrzymuje się opóźnienie ludności wiejskiej pod względem znajomości języków w stosunku do mieszkańców miast, gdzie odsetek osób znających języki obce jest dwukrotnie wyższy niż na obszarach wiejskich. Niska znajomość języków obcych spośród ludności wiejskiej potwierdzają badania przeprowadzone w ramach Diagnozy Społecznej 2009. Wynika z nich, iż najslabiej znajomość języków obcych rozpowszechniona jest wśród rolników, wśród których zaledwie 6% czynnie zna przynajmniej jeden język obcy. Podobnym wskaźnikiem charakteryzowały się grupy zawodowe obejmujące pomoce domowe, sprzątaczkę i robotnicy różnych specjalności [Czapiński, Panek 2011].

Na pewne pozytywne zmiany dotyczące wzrostu znajomości języków obcych, wpływ mają przede wszystkim najmłodsze grupy wiekowe obejmujące dzieci i młodzież, które nie tylko obowiązkowo uczą się języków obcych w szkołach, ale również na zajęciach pozalekcyjnych. Niewielkie różnice w skali nauczania języków obcych dzieci i młodzieży z miast i wsi świadczą przede wszystkim o aspiracjach edukacyjnych rodziców, którzy wykazują podobną dbałość o edukację dzieci ułatwiającą im start w dorosłe życie.

Podsumowanie i wnioski

Tereny wiejskie uznać można za obszary korzystne pod względem możliwości wykorzystania czynnika ludzkiego w kształtowaniu procesów rozwojowych. Pomimo, że w ostatnich latach odnotowano korzystne zmiany wyrażające się dwukrotnym zwiększeniem odsetka osób z wykształceniem wyższym, na terenach wiejskich, to w dalszym ciągu różnice w stosunku do ludności z miast były znaczące. We współczesnym społeczeństwie brak znajomości języków obcych, brak umiejętności korzystania z komputera i internetu oraz brak dostępu do tego typu urzędzeń i mediów odbierać można jako swoiste upośledzenie i wykluczenie społeczne, gdyż są to coraz powszechniej wykorzystywane narzędzia i technologie. Jednocześnie obserwowany jest coraz szybszy wzrost ich możliwości, które stają się niezbędne zarówno w życiu tzw. codziennym, jak i w pracy oraz systemie edukacji. Uczestnictwo w edukacji ustawicznej jest więc ważnym czynnikiem pozwalającym na utrzymanie na rynku pracy osób starszych. To właśnie niskie kwalifikacje, brak umiejętności oraz możliwości ich uzupełniania stanowią istotne przyczyny, z powodu których w Polsce pracownicy są relatywnie wcześniej wyłączeni z rynku pracy w porównaniu z innymi krajami. Ludność wiejska, podobnie jak i całe społeczeństwo, musi być świadoma i przygotowana do zwiększenia mobilności zawodowej, nierzadko kilkakrotnej zmiany zawodu i profilu wykonywanej pracy oraz ciągłego podnoszenia kwalifikacji, zwłaszcza gdy nie są one adekwatne do aktualnych potrzeb rynku pracy lub są zbyt skromne, aby przełożyły się na awans zawodowy.

Z uwagi na ocenę poziomu wiedzy ludności z obszarów wiejskich (w tym wykształcenie szkolne, uczestnictwo w edukacji ustawicznej, znajomość języków obcych i korzystanie z technologii cyfrowych), można wnioskować, że przygotowanie do funkcjonowania we współczesnym społeczeństwie i na współczesnym rynku pracy osób w wieku mobilnym jest niewystarczające. Zwiększenie ich szans na znalezienie pracy wymaga zatem specjalnych działań uaktywniających determinację wiejskiej społeczności w dążeniach na rzecz przyspieszenia rozwoju cywilizacyjnego na obszarach wiejskich..

Literatura

- Boni M. (red.)**, 2009: Polska 2030. Wyzwania rozwojowe. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. Zespół Doradców Strategicznych Prezesa Rady Ministrów, Warszawa.
- Chmieliński P., Dudek M., Karwat-Woźniak B., Wrzochalska A.** 2011: Uwarunkowania rozwoju kapitału ludzkiego w rolnictwie i na obszarach wiejskich. *Raport Planu Wieloletniego 2011-2014*, Raport nr 1, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Czapiński J. Panek T.** 2011: Diagnoza społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków. Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa.
- Rocznik Demograficzny. 2005-2010: GUS Warszawa.
- Rocznik Statystyczny RP. 2010: GUS, Warszawa.
- Wrzochalska A., Dudek M.** 2011: Changes in the quality of human capital in rural areas in Poland. [W:] Diversity and inequality in rural Europe – the Bulgarian case (compiled by Galina Koleva). Bulgaria Rustikana, Institute for the Study of Societies and Knowledge at the Bulgarian Academy of Sciences, Bulgarian Sociological Association. RC Rural Sociology. Union of Scientists in Bulgaria – Social Sciences Section, Trojan.

Summary

Running farm requires broad knowledge and a variety of skills and different level of education because a farmer is an entrepreneur and the supplier of public goods. The inclusion of Poland's agriculture in the CAP forced agricultural producers to adjust production to new conditions and created demand for knowledge and skills useful in planning and implementation of improvements and to benefit from social policy as well as environmental protection and income support programs. Non-farm residents of rural areas should also have knowledge to prepare themselves to challenges posed by reality.

Adres do korespondencji:

dr inż. Agnieszka Wrzochalska
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB
Zakład Polityki Społecznej i Regionalnej
ul. Świętokrzyska 20
00-002 Warszawa
tel. (22) 505 44 95
e-mail: wrzochalska@ierigz.waw.pl